

УДК 621.311.1

К.І. ДОКУНІНА, аспірантка ХНУБА, Харків

МЕХАНІЗМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

В статті розглянуті основні механізми державної економічної політики, які стимулюють підприємства до впровадження енергозберігаючої політики.

В статье рассмотрены основные механизмы государственной экономической политики, которые стимулируют предприятия к внедрению энергосберегающей политики.

The article discusses the basic mechanisms of government economic policies that encourage businesses to implement energy conservation policies.

Ключові слова: енергозбереження, енергетичні ресурси, державна політика, енергетичний менеджмент.

Вступ. Розвиток економіки країни, як суверенної держави, неможливий без вироблення національної ідеї та психології бережливого й економного використання наявних ресурсів. Використання напрацьованого досвіду іншими країнами в сфері енергетичних і сировинних ресурсів є резервом підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного промислового виробництва та способом інтеграції економіки України у світове господарство.

З результатів розрахунків, проведених на базі прогнозних даних проекту енергетичної стратегії України до 2030 р., виходить, що в країні за рахунок енергозбереження до 2020 р. можна досягти економії енергоносіїв у загальному обсязі порядку 470 млн. т умовного палива, що відповідає зменшенню витрат на їх імпорт близько 38 млрд. дол. Чиста економія (із врахуванням витрат на енергозбереження) може скласти у 2020 р. близько 15 млрд. дол. США [1]. Такі переваги відповідають зниженню енергоємності ВВП більш ніж у 4,8 рази. Реалізація державних програм по енергозбереженню може стати одним з ключових чинників технологічного переоснащення всієї української економіки. Тому в сучасних умовах функціонування економіки України завдання впровадження енергозберігаючих технологій набуває особливого значення, що потребує розробки відповідних механізмів активізації підприємств до забезпечення енергозбереження.

Багато вчених сьогодні, як і раніше, приділяють значну увагу дослідженню питань, пов'язаних із енергозбереженням. Так, різним аспектам енергозбереження на підприємствах в умовах ринкової економіки присвячено праці таких науковців та практиків як: Надтока Т.Б. [2], Суходоля О.М. [7-9], Бакалін Ю.І. [5], Лапко О.О.

[14], Сердюк Т.В. [11], Буравльов Є. [15] та ін. Зокрема, у їх роботах розглядаються механізми енергозбереження на підприємствах, забезпечення інноваційних процесів в енергозбереженні, концептуальні основи енергозбереження та енергоменеджменту. Не зважаючи на високий рівень професіоналізму названих авторів, в умовах сьогодення процес енергозбереження має певні проблеми щодо раціонального споживання паливно-енергетичних ресурсів та потребує визначення більш дієвих механізмів активізації впровадження політики енергозбереження на підприємствах.

Постановка задачі. Метою даної статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів функціонування існуючих механізмів впровадження політики енергозбереження на підприємствах та розробка рекомендацій щодо активізації їх реалізації вітчизняними суб'єктами господарювання.

Методологія. В процесі наукового дослідження використовувався системний підхід щодо вивчення стану теорії і методології організації механізмів впровадження політики енергозбереження на підприємствах.

Результати дослідження. Економіка України страждає від марнотратства, оскільки люди важко змінюють звички, досить часто сплачуючи за неекономно використані ресурси. Слід зазначити, що надмірне споживання паливно-енергетичних ресурсів не збільшує їх корисність для споживача, проте вони шкідливо впливають на навколишнє середовище і безповоротно втрачаються. На кожній із стадій виробництва, перетворення, передавання та споживання енергії мають місце її безповоротні втрати. Рішення питань їхнього зменшення та підвищення ефективності використання енергії на кожній з цих стадій являє собою сутність енергозбереження[2]. Законодавством України дане поняття визначається наступним чином: енергозбереження - це діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів [3].

Закон України “Про енергозбереження”, прийнятий в розпалі кризових явищ в економіці в 1994 році, передбачив систему інституційних, регуляторних й заохочувальних заходів щодо стимулювання режиму ощадливого використання паливно-енергетичних ресурсів. Разом з тим, як показує практика, існує необхідність вдосконалення адміністративних методів регулювання енергозбереження. Держава повинна контролювати енергозбереження, базуючись на системі нормативів та стандартів. За прямі втрати ресурсів повинен розраховуватись не споживач, а відповідальні особи на підприємствах, що може забезпечуватись тільки розширенням адміністративних функцій держави [3].

Практика визначення нормативів витрат енергоресурсів на виробництво конкретної продукції видається не зовсім зрозумілою. Так, по багатьох видах продукції нормативи витрат, які затверджуються Державним комітетом України з

енергозбереження, не один рік перевищували фактично досягнуті значення питомих витрат. За останні роки прийнято ряд законодавчих актів, направлених на активізацію процесів енергозбереження, але істотних зрушень у напрямку розробки енергозберігаючої політики так і не відбулося. Більшість підприємств, як основні споживачі усіх видів енергії, не приділяють даній проблемі належної уваги, хоча від її вирішення багато в чому залежить ефективність виробничо-господарської діяльності та підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

На початку формування системи управління енергозбереженням в Україні були створені органи управління на загальнодержавному рівні - Держкоменергозбереження та Державна інспекція з енергозбереження, на які було покладено формування нормативно-правових актів, що стимулюють енергозбереження та формують механізми для діяльності суб'єктів господарювання у цій сфері. За роки своєї роботи Держкоменергозбереженням підготовлено достатню базу нормативно-правових актів для врегулювання цієї, відносно нової для України, сфери діяльності держави. Загалом на сьогодні сферу енергозбереження регулюють Закони України, нормативно-правові акти, методичні документи, а також національні (ДСТУ) та міждержавні (ГОСТ) стандарти.

В Україні вже багато років енергетична проблема загрожує економічній безпеці країни і є однією з головних на шляху розвитку виробничого потенціалу. Екологічні проблеми величезні, але вирішуються теж поки що в кращому разі тільки на папері. Тому для України реалізація політики енергозбереження це явище не просто доцільне, а необхідне, яке не має альтернатив.

Основним завданням державної політики у сфері енергозбереження є запровадження економічного механізму стимулювання раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів, створення виробництва і широкого застосування енергетично ефективних технологічних процесів, обладнання та матеріалів. Джерелами фінансування заходів щодо раціонального використання і економії паливно-енергетичних ресурсів є фонд енергозбереження, власні та позикові кошти підприємств, установ і організацій. Слід зазначити, що головним стимулюючим чинником реалізації заходів з енергозбереження є зацікавленість усіх учасників в економії енергоресурсів. Тому стимулювання цього процесу є найважливішою складовою державної політики[4].

У зв'язку з тим, що проблема енергозабезпечення та раціонального енергоспоживання є однією з найважливіших загальнолюдських проблем, розв'язання цього питання потребує узгоджених дій урядових установ, організацій і окремих людей. Тому на сучасному етапі господарювання доцільним при вирішенні проблем енергозбереження, є впровадження концепції енергетичного менеджменту, що передбачає радикальний перегляд існуючих точок зору щодо функціонування енергетичних структур на підприємствах різних галузей

народного господарства, на будь-якому рівні управління. Маючи за основну мету досягнення енергоефективності та енергозбереження, енергетичний менеджмент - один з ефективних засобів енергозбереження [5].

До основних завдань енергетичного менеджменту на підприємствах відносяться: енергозбереження; оптимальна експлуатація та розвиток виробляючих, перетворюючих та споживаючих енергію систем; пошук нових ефективних джерел енергії; систематичний аналіз та компенсація екологічних наслідків енерговикористання. За допомогою впровадження на підприємстві енергетичного менеджменту досягається скорочення витрат на виробництво продукції за рахунок зменшення ними енергоспоживання. Встановлено, що впровадження на вітчизняних підприємствах прогресивних принципів організації виробництва і методів управління (енергетичного менеджменту) може забезпечити до 20% скорочення енерговитрат. Виявлений потенціал зменшення енерговитрат без значних капіталовкладень становить 10-15%. Таким чином, енергетичний менеджмент є дієвим інструментом підвищення ефективності енерговикористання та енергозбереження [6].

Оскільки розвиток енергозбереження потребує залучення фінансових коштів, фінансування енергозберігаючих заходів може здійснюватись з кількох джерел, а саме, за рахунок власних коштів підприємств, за рахунок коштів держави та за рахунок залучення позабюджетних інвестицій. В умовах ринкової економіки підприємства частіше орієнтуються на власні інвестиції і несуть повну відповідальність за ефективне використання коштів. Участь держави в такій ситуації повинна складатись в розгляді можливих джерел і умов фінансування і в забезпеченні заходів по стимулюванню таких інвестицій. Проте в умовах перехідної економіки, коли одним з найдефіцитніших ресурсів є саме фінансові засоби, без залучення державних навряд вдасться широко запровадити процес енергозбереження [7-10].

В цілому, оскільки реалізація енергозберігаючих заходів, як правило, являє собою звичайний процес інвестування, тільки відповідної конкретної спрямованості, поживленню цього процесу на підприємствах може сприяти активізація механізмів, що забезпечують збільшення обсягів інвестування за рахунок власних коштів. Для цього може застосовуватись прискорена амортизація основних фондів, адже внаслідок швидкого накопичування амортизаційного фонду відбуватиметься активніша заміна неефективного обладнання на більш енергоефективне.

В разі реалізації енергозберігаючого інвестиційного проекту за рахунок переважно власних коштів або запозичених на загальних засадах, стимулювання

енергозберігаючих процесів з боку держави доцільно проводити за допомогою пільгового оподаткування прибутку підприємств після реалізації енергозберігаючого інвестиційного проекту [11].

При переході до ринкових відносин, економічної самостійності підприємств роль держави в управлінні енергозбереженням перш за все зводиться до створення умов зацікавленості в його здійсненні. Поряд з тим, що основи енергозбереження закладаються на рівні держави, регіону, галузі, ефективність виявлення та використання резервів економії все більше залежить безпосередньо від підприємств.

Дієвим фактором має бути надання додаткових пільг щодо оподаткування прибутку, який використовується на технічне оновлення, модернізацію тощо. Цей прибуток повинен бути виведений з системи оподаткування, оскільки він витрачається на інноваційний розвиток фірми і тим самим сприяє збагаченню держави. В системі оподаткування повинно бути передбачено, що всі витрати, які несе підприємець по реалізації енергозберігаючих заходів, зменшують суму податків з його доходів за поточний період або в майбутньому [12]. Прибуток виробників енергозберігаючого обладнання, засобів контролю за витрачанням ресурсів також повинен обкладатись за пониженими податковими ставками або на 2-3 роки взагалі звільнюватися від податку. Пільгове оподаткування прибутку, отриманого за рахунок раціонального використання ПЕР, прибутку, отриманого від реалізації енергозберігаючої продукції, в кінцевому результаті принесе ще більший дохід у формі прибуткового податку, який збільшиться на величину зниження валових витрат виробництва, що відбудеться внаслідок реалізації енергозберігаючих заходів на підприємстві.

На підприємствах, які впроваджують енергозберігаючі технології, використовують відновлювальні джерела енергії слід застосовувати пільгове фінансування. Як конкретні заходи можна рекомендувати надання пільгового кредиту підприємствам, які купують ресурсозберігаюче обладнання, також надання підприємцям можливості отримувати знижки на придбання обладнання, устаткування, будівельні матеріали і конструкції, яке є високоенергоєфективними.

Механізм надання пільгових кредитів (без відсотків або з низькими процентними ставками), має враховувати умови відшкодування банку витрат для видачі таких позик за рахунок коштів органів, які приймають рішення щодо падання пільг по кредитуванню: державного і регіональних фондів енергозбереження, місцевих бюджетів та позабюджетних фондів. Тут ще раз виявляється необхідність ретельної експертизи проектів фондами енергозбереження, яка б забезпечувала гарантовану економію ресурсів, котрі

потім спрямовуються на погашення кредиту, адже в цьому випадку фонд виступає гарантом перед банком.

Держава повинна реалізовувати заходи, що стимулюють кредитування підприємств вітчизняними комерційними банками. Це може бути забезпечено шляхом пропорційного цьому кредитуванню зниження вимог резервування, скасування або зменшення податків па прибуток по кредитах.

Хоча в розвинених країнах застосування прискореної амортизації є одним з традиційних шляхів пожевлення інвестиційної діяльності підприємств, спрямованої на відтворення основних фондів, офіційні статистичні дані щодо фінансових результатів діяльності вітчизняних підприємств свідчать, що для переважної більшості з них цей спосіб залучення фінансових ресурсів може бути придатним тільки в перспективі, якщо покращиться їх становище за допомогою інших методів, оскільки застосування прискореної амортизації тільки збільшуватиме негативний результат діяльності підприємств, погіршуватиме фінансові показники підприємства та зменшуватиме їх стійкість та відповідно цінність для інвесторів.

Серед альтернативних джерел та механізмів фінансування енергозбереження слід виділити таке нове поняття для української економіки, як енергозберігаючі сервісні компанії [8], які в усьому світі відомі як компанії, що за власний рахунок або за рахунок залучених коштів реалізують проекти по зниженню енергоспоживання на підприємствах або в будинках замовника. Енергосервісна компанія гарантує клієнту певний рівень енергозбереження і повертає інвестиції, отримуючи при цьому прибуток за рахунок частини коштів, які замовник починає економити на оплаті за енергоресурси. При цьому замовник, не вкладаючи власних коштів, отримує гарантовану економію. У 2000 році з'явився перший практичний досвід діяльності цієї компанії, який свідчить, що в Україні, попри недосконалість законодавчої бази і досить високі кредитні ставки, є значний ринок для розгортання діяльності енергозберігаючих сервісних компаній.

Наприклад, Харківською енергосервісною компанією ТОВ «КМТ-Енергія», діяльність якої направлена на забезпечення енергетичної ефективності виробництва, підвищення енергонезалежності об'єктів, зниження частки енергоресурсів у структурі собівартості продукції, було проведено у 2006р. енергетичне обстеження. В результаті чого було визначено комплекс заходів з ранжуванням за вартістю та термінам окупності. В процесі реалізації запропонованих заходів з середнім строком окупності 12-14 місяців, заплановано досягнення річної економії грошових коштів в розмірі 1-1,5 млн. грн. [13].

Отже, активізація енергозбереження на сьогодні розглядається як глобальна проблема, яка повинна вирішуватись як на рівні окремих підприємств, так і на макрорівні - в усіх сферах економіки. Поряд з тим, що основи енергозбереження закладаються на рівні держави, регіону, галузі, ефективність виявлення та використання резервів економії все більше залежить від підприємств.

Масштабне впровадження високих сучасних технологій в енергетичній галузі та використання відновлювальних та нетрадиційних джерел енергії потребує значних витрат. І хоча в цих напрямках необхідно працювати, більш пріоритетним для України на найближчий період має стати енергозбереження як напрямок більш швидкоокупний. Зазначене вище вимагає проведення відповідної науково-технічної політики.

Стан, структура та ефективність основних фондів промисловості - це спадок, якого не можна позбутись та одночасно виправити, і який виступає одним з головних факторів, що визначають перспективи розвитку. Економічний спад та неспроможність підприємств фінансувати інноваційну діяльність посилили технічну та технологічну відсталість виробництва, що було характерно для багатьох промислових підприємств ще з соціалістичних часів.

Таким чином, до пріоритетних напрямків енергозбереження слід віднести впровадження нових технологій і енергозберігаючого обладнання, удосконалення існуючих технологічних процесів і енергоспоживаючого обладнання [14,15]. Водночас, сучасний стан економіки України характеризується відсутністю надійних стабільних джерел фінансування енергозберігаючих проектів як з боку підприємств, так і бюджетів.

Висновок. Узагальнення результатів дослідження з теоретичних та практичних аспектів функціонування механізмів активізації підприємств до впровадження політики енергозбереження, дозволяє зробити наступні висновки:

- законодавча база України з питань енергозбереження є недостатньо дієвою з огляду на практичний досвід діяльності вітчизняних підприємств у цій сфері і, в подальшому, це питання має бути визначено як пріоритетне завдання Уряду країни, що сприятиме подоланню кризових явищ в економіці та підвищенні економічного потенціалу держави;

- для проведення ефективної цілеспрямованої політики держави щодо реалізації заходів з енергозбереження необхідне виконання основних завдань державної політики енергозбереження з використанням економічних важелів та стимулів, що створить зацікавленість для підприємств, установ та організацій на оптимальне використання і економію паливно-енергетичних ресурсів;

- основними механізмами державної економічної політики, що стимулюють підприємства до впровадження енергозберігаючої політики є: фінансова підтримка енергозберігаючих інвестиційних та інноваційних проектів шляхом пільгового оподаткування прибутку або часткового покриття витрат на їх впровадження; пільгове кредитування енергозберігаючих заходів; використання пільгового оподаткування енергозберігаючого виробництва. Серед альтернативних механізмів активізації впровадження вітчизняними підприємствами енергозберігаючих заходів слід виділити розвиток таких інституцій, як енергозберігаючі сервісні компанії, практичний досвід функціонування яких в інших країнах свідчить про можливість впровадження таких компаній на ринок України.

Список літератури: 1. Енергетична стратегія України на період до 2030 року від 15.03.2006р. №145-Р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.uazakon.com 2. Надтока Т.Б., Амеліницька О.В. Енергетична безпека підприємства як інструмент забезпечення його сталого розвитку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbu.gov.ua 3. Закон України «Про енергозбереження». - www.uazakon.com 4. Оніщук Г.І. Енергозбереження в міському господарстві - ключове питання формування регіонів високої енергоресурсної ефективності. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbu.gov.ua 5. Бакалін Ю.І. Енергозбереження та енергетичний менеджмент: навчальний посібник-Харків:ХІУ, 2002. - 200с. 6. Стратегія енергозбереження в Україні: Аналітично-довідкові матеріали в 2-х томах: Механізми реалізації політики енергозбереження/За ред. В.А. Жовтянського, М.М. Кулика, Б.С. Стогнія.-К.: Академперіодика, 2006. Т.2. -600с. 7. Суходоля О.М. Розвиток нормативно-правової бази енергозбереження та створення механізмів фінансового забезпечення енергозберігаючих проектів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.esco-ecosys.narod.ru 8. Суходоля О.М. Механізми фінансування енергозберігаючих проектів у ринкових умовах господарювання. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.esco-ecosys.narod.ru/2003_12/art03.htm 9. Суходоля О.М. Розвиток механізмів енергозбереження у регіонах. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.esco-ecosys.narod.ru/2002_2/art38.htm 10. Про ефективність інвестицій в енергозбереження України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.tecom.com.ua 11. Сердюк Т.В. Організаційно-економічний механізм енергозбереження в промисловості. Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005.-154с. 12. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств». [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.uazakon.com 13. Офіційний сайт ТОВ «КМТ-Енергія». [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.kmte.com.ua/r/licence/lic5.html 14. Ланко О.О. Інноваційні процеси в енергозбереженні//Вісник Українського Будинку економічних та науково-технічних знань. – 1998.-№5. – 15-18с. 15. Буравльов Є. Сума технологій як передумова сталого розвитку// Вісник НАН України. -№5. -2001.

Надійшло до редколегії 13.12.2011